

Дерев'яно О.А.,
(м. Івано-Франківськ)
Тронь А.А.,
(м. Івано-Франківськ)

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ КРАТНОСТІ У МЕЖАХ ГРАНИЧНОЇ / НЕГРАНИЧНОЇ ДІЇ

Анотація. У статті досліджується категорія кратності, що є складовою частиною універсальної категорії аспектуальності. Проаналізовано основні засоби її вираження; розмежовано мультиплікативний та ітеративний аспекти дієслівної дії. Встановлено, що кратність, на відміну від ітеративності, є граничною дією.

Ключові слова: аспектуальність, кратність, граничність, мультиплікатив, семельфактив.

Проблеми, пов'язані з категорією аспектуальності, її складниками та засобами вираження, привертають особливу увагу лінгвістів — Б. Баліна, О. Бондарка, І. Долініної, Г. Золотової, Ю. Князева, Н. Козінцевої, А. Комарової, Ю. Маслова, В. Плунгяна, С. Швачко, В. Храковського, З. Вендлера, Г. Веркюля, Д. Дауті, Б. Комрі, М. Моенса, М. Олсен та інших. Однак категоріальні параметри кратності — одного з відтінків аспектуального значення, яке є складовою частиною універсальної поняттєвої категорії аспектуальності, ще й досі остаточно не визначені. Невивченими залишаються окремі аспекти функціонально-семантичної категорії кратності, її місце у парадигмі аспектуальних категорій, різномірні засоби реалізації кратності, зв'язок категорії кратності та граничності.

Формалізація аспектуальних конструкцій в англійській мові є складною, оскільки категорія виду в ній не має чіткого граматичного вираження, а знаходить своє відображення у розгалуженій системі аспектуальних родів дії, до яких належить і кратність.

Особливість аспекту в англійській мові полягає у тому, що він представлений великою кількістю категорій, які характеризують спосіб перебігу дії у часі за допомогою різномірних мовних засобів. Так, аспектуальний аналіз, який описує ситуацію «зсередини», дозволяє виявити значення тривалості / кратності, повторюваності, фазовості, граничності, результативності та інших властивостей перебігу дії у часі.

Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку категорії кратності та граничності. Для досягнення поставленої мети необхідно проаналізувати

категорію граничності / неграничності як лексико-граматичний засіб вираження аспектуальності, розмежувати мультиплікативний та ітеративний аспекти дієслівної дії; проаналізувати мультиплікативні та семельфактивні дієслова як основні виразники категорії кратності.

Відомо, що аспектуальний характер дієслова виражається у його граничності / неграничності [\pm telic]. Незважаючи на те, що категорія граничності є дуже важливою для аспектуальної класифікації, існують суперечності у її тлумаченні. Зокрема, Б. Комрі вважає граничною ситуацію, яка позначає процес, що триває до певного моменту часу [7; стор. 46]. К. Сміт асоціює категорію [\pm telic] із наявністю чи відсутністю природної (внутрішньої) межі. Тобто ознака [+telic] передбачає внутрішнє обмеження, тоді як [-telic] — довільне (умовне) обмеження [11]. У працях Р. Дітріха явище реальної і потенційної граничності розглядаються за місцем, яке ситуація займає на осі переходу з одного стану в протилежний («yes-no-transition»). На прикладі дієслів *to rot* і *to become rotten* автор ілюструє наявність потенційної граничності в першому прикладі і досягнення реальної граничності — у другому [8; стор. 20-21]. На думку О. Бондарка, граничність як «значення повноти (вичерпності) фіксованим даним дієсловом проявом дії у часі» [1; стор. 125], часто є основою аспектологічних досліджень. К. Тенні визначає граничність як «здатність будь-якої події мати визначене, чітко виражене, природне завершення у часі» [12; стор. 135].

Г. Сільницький розмежовує особливі граничні стани (за умови вказівки чи власне моменту переходу даного стану у протилежний) і неграничні (за умови його відсутності) [5; стор. 374]. У працях Л. Кноріної ці поняття називаються «ситуаціями обумовленої тривалості» і «ситуаціями необумовленої тривалості» [3; стор. 66-67].

Граничність трактується як здатність дієслова виражати дію, яка не може тривати після досягнення свого завершення. Наприклад, *to arrive*, *to bring*, *to break*, *to catch*. Неграничні дієслова не містять значення завершеності дії, яку вони

виражають *to live, to belong* [2; стор. 49]. Складність полягає у тому, що в англійській мові є значна кількість дієслів, які мають двоякий видовий характер, тобто можуть виступати зі значенням як граничної, так і неграничної дії залежно від контексту (*to laugh, to feel, to move, to look*). Порівняйте:

The rain swept his face and he moved away quickly (N. Williams) — граничне значення;

...the long road into the town. Nothing moved along it, except the bare trees in the wind (N. Williams) — неграничне значення [2; стор. 49].

Оскільки існують певні відмінності у трактуванні категорії граничності, З. Хіао, А. МакЕнері пропонують розмежовувати просторову граничну точку (final spatial endpoint), яка стосується ознаки [\pm telic], і часову граничну точку (final temporal endpoint) події [14; стор. 334], яка належить до виділеної ними ознаки [\pm bounded].

Часова гранична точка відрізняється від просторової сферою охоплення. На думку Дж. Лайонза, «просторові вираження є граматично і семантично більш загальними, ніж непросторові» [10; стор. 718]. Отож, обмеження у просторі завжди передбачає обмеження в часі, але не навпаки. Наприклад, ситуація *to walk to school* має просторову межу, тобто вказує на конкретну відстань. Вона має також і кінцеву часову точку (наприклад, *It usually takes the child a quarter of an hour to walk to school (to cover the distance)*). Однак якщо дитина йшла сьогодні не п'ятнадцять хвилин, а тільки десять, то ситуація є обмеженою у часі, але не передбачає досягнення кінцевої просторової точки.

Підтримуючи твердження Дж. ван Вурста (1988), вважаємо, що ситуація є граничною лише тоді, коли вона має кінцевий об'єкт (object of termination), тобто об'єкт, який зазнає зміни стану. Так, у реченні *John wrote a letter* виражена ознака [+telic], оскільки *a letter* виступає кінцевим об'єктом, тоді як *John walked* граничності не виражає, оскільки у даній ситуації такий об'єкт відсутній [13; стор. 27]. Однак не можна стверджувати, що тільки комбінації із перехідними дієсловами можуть виражати граничну дію. Наприклад, ситуацію *The window broke*, у якій дієслово *to break* є неперехідним, вважаємо граничною, оскільки вона містить об'єкт, який зазнав зміни стану. А в реченні *John wrote letters* дія не має внутрішньої межі, оскільки збірні, незлічувані іменники, а також іменники у множині є просторово необмежені і не можуть виступати кінцевими об'єктами. Вони утворюють предикати, які представляють не серію окремих дій, а єдину неграничну подію: *Sand fell on the roof all morning* (це пояснюється тим, що збірні,

незлічувані іменники позначають єдину субстанцію, не залежно від її кількісних показників. Наприклад, якщо до молока (*milk*) долити ще трохи молока, воно все одно залишається молоком (*milk*), а частина бігу (*running*) — це все одно біг, тоді як лист (*a letter*) плюс ще один лист — матимемо два листи (*pl.*), а якщо в ситуації «біг довжиною з милю» (*running a mile*) пробігти тільки частину дистанції, то це вже не можна назвати «бігом довжиною з милю») [14; стор. 337].

У лінгвістичній літературі запропоновано декілька тестів для виявлення ознаки [\pm telic]. З. Вендлер та Б. Компі перевіряли дієслова на граничність, умовно ставлячи таке запитання: якщо під час виконання дію було перервано, то чи можна стверджувати, що дія відбулася? Стосовно неграничних ситуацій (наприклад, *swimming, singing*) відповідь буде позитивною: *If the girl is swimming (activity), then she has swum*, на відміну від граничних ситуацій, які передбачають конкретний кінцевий «пункт»: *If the girl is drawing the circle (accomplishment), then she has not yet drawn the circle*, тобто дія відбувалася до того, як її перервали, а не відбулася.

Серед існуючих тестів для розмежування граничної та неграничної дієслівної дії акцентуємо увагу на методі співвідносності, описаному у праці К. Тенні [12; стор. 13-14], тобто тесті на сполучуваність із *for / in-адвербіаліями*. Ознака [-telic] сумісна з *for-адвербіаліями* (наприклад, *He walked for an hour*), а [+telic] — з *in-адвербіаліями* (наприклад, *He wrote a letter in an hour*). Наприклад: *John consumed an orange in an hour. *John consumed an orange for an hour. *John slept in an hour. John slept for an hour*. Очевидно, що дія, виражена дієсловом *consume*, є граничною, а дія, виражена дієсловом *sleep*, — неграничною [12; стор. 30-31].

Отож, поняття *граничності / неграничності* трактуємо згідно з поширеною у сучасній лінгвістиці точкою зору щодо наявності чи відсутності внутрішньої межі у розвитку дії.

Кратність — це аспектуальне значення, яке відображає внутрішні властивості дієслова та характеризує дієслівні лексеми за кількістю «крат» (таке кількісне значення властиве дієсловам, які виражають квантитативні процеси — дії, що можуть перериватися, поновлюватися і повторюватися). Оскільки категорія кратності не характеризується повторюваністю, вона стосується властивості деяких дієслів позначати дію як один окремих акт її реалізації, вважаємо кратність граничною дією. Наприклад, *Cinzia's eyes suddenly flashed and she smiled...* (M. Dibdin); *He knocked once on the door, and it was instantly opened* (S. Beauman).

Основними засобами вираження кратності є мультиплікативні та семельфактивні дієслова, до яких відносимо звуконаслідувальні дієслова, RL-дієслова та сталі дієслівно-субстантивні сполучення типу *to give a glance*, що є компонентами функціонально-семантичного поля кратності.

Мультиплікативи — це аспектуальний клас дієслів, які позначають дії, співвідносні з неоднократним вживанням семельфактивів, тобто виражають серію ідентичних повторюваних квантів. **Мультиплікативність** позначає граничну мотемпоральну множинність повторюваних мікроситуацій з одними і тими ж учасниками. У сфері дієслова значення мультиплікативної неоднократності реалізується здебільшого за допомогою багатоактних дієслів.

На думку деяких дослідників (О. Бондарка, Ю. Маслова та ін.), зі значенням кратності вільно поєднуються всі дієслова, які виражають граничні процеси (*to come, to bring*), оскільки для них природними є запитання: «Як часто?», «Скільки разів?» — і відповідні відповіді на них: *every day, several times*. Ці дієслова, як стверджують вчені, без обмежень вживаються у реченнях з обставинами, що лексично виражають багатократність. Наприклад: *I visited her every day during the rest of her short life* (J. Austen). Вважаємо, що йдеться про ітеративний аспект, який у вітчизняній лінгвістиці розглядається як такий, що перш за все характеризує дію з точки зору її кратності. Поділяючи думку зарубіжних дослідників (Р. Гаррісона, Б. Левіна, З. Хіао, А. МакЕнері, К. Сміт та ін.), розмежуємо дані категорії, тобто **ітеративність** та **багатократність**. На нашу думку, **ітеративний аспект** (iterative) вказує на те, що дія повторюється багато разів знову і знову та є необмеженою в часі, наприклад: *There was one noise he kept hearing again and again on his travels that intrigued him* (S. McDonald). Деякі лінгвісти називають цей аспект ще й **фреквентативним** (frequentative), інші — виділяють останній окремо, зазначаючи, що він виражає дію, яка повторюється з високою частотністю [8; стор. 5].

Дієслівні засоби вираження категорії кратності представлені в англійській мові групою предикатів, які, за класифікацією К. Сміт, належать до класу **семельфактивів**. Учені по-різному називають ці предикати, зокрема *точкові, миттєві, пунктивні* тощо. Чітких критеріїв розмежування цих понять немає, що часто призводить або до їх повного ототожнення, або до нашарування один на одного. На нашу думку, варто об'єднати ці значення терміном «семельфактив».

Таким чином, семельфактивні дієслова характеризуються семою кратності у своїй семантичній структурі і здатні виражати дане значення,

незалежно від форми, у якій вони зустрічаються. Наприклад, семельфактивне дієслово *jump* не може позначати одну дію, що триває протягом тривалого періоду часу. Так, у реченні *The boy jumped all day* мова йде про велику кількість стрибків, виконаних хлопчиком, а не про стрибок довжиною «в цілий день». Тому для миттєвих дієслів (*hit, jump, nod, kick*) процес дії є ланцюжком однакових актів, що розірвані між собою часовими інтервалами різної довжини, як-от: *The two boats rubbed and banged at the gunwales, and when Pascoe, a Cornish giant if ever there was one, jumped from one to the other, both craft rocked violently* (C. Gidley).

Семельфактивний аспект (semelfactive) вказує на одиничний прояв традиційно мультиплікативної ситуації, наприклад, один стук у двері. Дієслова, які належать до даного класу, мають ознаку динамічності, не передбачають наявності просторової кінцевої точки і не виражають результативності. Вони можуть виступати як один окремих акт дії або як її багаторазове повторення. Наприклад: *The great door clanged behind him* (Ch. Dickens); *At every step the bell clanged* (R. Stevenson); *She lifted her face to his, then jumped suddenly as the telephone sounded* (M. Bowring). Деякі засоби вираження семельфактивного значення в англійській мові описані Є. Губерт та К. Адамс, однак цей опис є неповним. Події, які передаються «точковими» дієсловами типу *to kick, to hit, to blink*, є настільки короткими за своєю тривалістю, що, перш ніж суб'єкт усвідомлює, що відбувається, дія вже завершилася. Такі ситуації здебільшого позначає простий минулий час, тоді як вживання даних дієслів у прогресиві надає дії мультиплікативного значення, тобто вказує на її багатократну реалізацію, порівняйте: *The Ford behind had switched on its lights and its right-hand indicator was blinking* (D. Rutherford) та *Cranston suddenly blinked* (P. Harding).

К. Сміт зазначає, що для миттєвих ситуацій (semelfactives) ознака граничності не характерна. Однак вважаємо, що дане питання є дискусійним, оскільки без наявності внутрішньої межі семельфактиви не могли б вживатися мультиплікативно. Беручи до уваги розмежування деякими дослідниками просторової та часової кінцевої точки, про яке вже було згадано вище, можна вважати, що миттєвим ситуаціям притаманна ознака [+bounded], тобто наявність внутрішньої часової межі [14; стор. 339].

Слід вказати на те, що однократність, яка позначається в англійській мові семельфактивними дієсловами, розглядають як кількісну характеристику дії, яка є специфічною саме для роду дії, а не для видової пари. У реченнях із предикатом

однократності дії встановлюється кількісне обмеження або межа. Крім того, у семантиці однократних дієслів нема вказівки на те, що дія у своєму розвитку наблизилась до межі, за якою вона себе вичерпала і не може більше повторюватися. Дія, яка позначається семельфактивними дієсловами, має лише обмеження у межах однієї кратної дії.

Багатократна ситуація, яка складається з багатьох однотипних миттєвих ситуацій, здатна в аспектуальному плані виступати як однократна тривала ситуація, тобто розчленовуватися на складові частини. Ситуація, яка не є миттєвою (тобто здатна поділятися на фази), може бути представлена як така, що не має тривалості: використовуючи не-миттєве дієслово з яким-небудь із аспектуальних показників нетривалості, мовець повідомляє про те, що дана ситуація почалася, продовжувалася, завершилася, не протиставляючи жодну з цих фаз іншій. Тим самим тривалу (за своєю природою) ситуацію можна трактувати як *миттєву*, оскільки відрізок чи лінія, на думку В. Плунгяна, перетворюються на точку [4; стор. 32].

Крім того, слід розмежовувати **семельфактивний (semelfactive)** та **симульфактивний аспекти (simulfactive)**. Так, Р. Гаррісон зазначає, що «семельфактивний аспект вказує на те, що є тільки один «прояв» звичайно ітеративної ситуації, наприклад: *a single knock at the door*, а симульфактивний аспект позначає зазвичай тривалу чи багатофазову дію, яка є спресованою і відбувається миттєво, тобто «all at once» or «in one fell swoop» («одним махом») [9; стор. 5]. Порівняйте: *The screen flashed one final time* (M. Banks) та *The headlights flashed for a moment and then faded* (G. Martin). Пропонуючи класифікацію родів дієслівної дії, Я. Ставницька також розрізняє **семельфактивний рід дії** [6], який репрезентується нейтральною підгрупою (де позначається один «квант» подрібленої дії), **семельфактивно-дуративною** підгрупою (завершеність дії, яка тривала певний проміжок часу), **семельфактивно-аугментативною** підгрупою (значення інтенсивної одноразової, обмеженої в часі дії), **семельфактивно-диминутивною** підгрупою (значення послабленої інтенсивності одноразової дії, яка тривала незначний проміжок часу). Дослідниця вказує на те, що **семельфактивний рід** дієслова характеризується такими модифікаційними параметрами: *двостороннім обмеженням / часовим виміром, слабкою інтенсивністю / ефективністю, високою інтенсивністю / ефективністю та дискретністю*. Однак не погоджуємося з думкою Я. Ставницької про те, що для семельфактивного роду дії не характерні початковість, граничність та

темпоральні відношення між діями (одночасність та послідовність).

Отож, кратність — це аспектуальне значення, яке відображає кількісні характеристики способу перебігу дії, позначає граничну монотемпоральну множинність чи одиничність дії та реалізується як сукупність двох взаємопов'язаних значень: однократності і багатократності. Основними засобами вираження кратності є мультиплікативні та семельфактивні дієслова, до яких відносимо звуконаслідувальні дієслова, RL-дієслова та сталі дієслівно-субстантивні сполучення типу *to give a glance*, що є компонентами функціонально-семантичного поля кратності. Диференційною ознакою семантичної структури речень із предикатами кратності та ітеративності є граничність. Категорії кратності та ітеративності слід розмежовувати, оскільки ітеративний аспект вказує на те, що дія повторюється багато разів, знову і знову, і є необмеженою у часі. Категорія кратності не характеризується повторюваністю, вона стосується властивості деяких дієслів позначати дію як один окремий акт її реалізації. На відміну від ітеративності, кратність є граничною дією.

Перспективними можуть бути подальші зіставні дослідження дієслів кратності у сфері контрастивної лінгвістики: зіставне дослідження дієслів кратності в англійській та українській мовах та зіставне дослідження дієслів кратності у мовах різних типів; порівняльне дослідження функціонування предикатів типу *to glance* та сталих дієслівно-субстантивних сполучень моделі $V_1 + vN$ типу *to give a glance*.

Література

1. Бондарко А. В. Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии / Бондарко А. В. — СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. — 220 с.
2. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. — М. : Высшая школа, 1981. — 285 с.
3. Кнорина Л. В. Семантическая классификация и виды глагола (на материале глаголов на -овать) / Л. В. Кнорина // Семиотика и информатика. — М., 1976. — Вып. 7. — С. 62-78.
4. Плунгян В. А. Грамматические категории, их аналоги и заместители : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / В. А. Плунгян. — М., 1998. — 82 с.
5. Сильницкий Г. Г. Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов / Г. Г. Сильницкий // Проблемы структурной лингвистики : сб. ст. / АН СССР, Ин-т. рус. яз. / отв. ред. В. П. Григорьев. — М. : Наука, 1973. — С. 373-391.
6. Ставницка Я. К вопросу о выделении способов глагольного действия в русском языке [Электронный ресурс] / Я. Ставницка // <http://filologija.vukhf.lt/4-9/doc/Stawnicka.doc>.
7. Comrie B. Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems / B. Comrie. — London : CUP, 1976. — 142 p.
8. Dietrich R. The Acquisition of Temporality in a Second Language (Studies in Bilingualism) / R. Dietrich, W. Klein, C. Noyau. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1995. — Vol. 7. — 301 p.
9. Harrison R. Verb Aspect [Электронный ресурс] / R. Harrison. — Режим доступа до статті: www.rick.harrison.net/langlab/aspect.html.
10. Lyons J. Semantics / J. Lyons. — Cambridge : CUP, 1977. — Vol. 2. — P. 373-897.
11. Smith C. The Parameter of Aspect / C. Smith. — Dordrecht / Boston / London : Kluwer Academic Publishers, 1997. — 165 p.
12. Tenny C. L. Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface / C. L. Tenny. — Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1994. — 327 p.
13. Voorst van J. Event Structure / van J. Voorst. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1988. — 181 p.
14. Xiao Z. Aspect in Chinese / Z. Xiao, A. McEnery. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2002. — 363 p.

Деревянко О.А., Тронь А.А. Реализация категории кратности в пределах граничного / неграничного действия. — Статья

Аннотация. Статья посвящена исследованию категории кратности, которая является составной частью универсальной категории аспектуальности. Проанализированы основные средства её выражения; разграничены мультипликативный и итеративный аспекты. Установлено, что кратность, в отличие от итеративности, является граничным действием.

Ключевые слова: аспектуальность, кратность, граничность, мультипликатив, семельфактив.

Derevyanko O., Tron A. Realization of the Category of Frequency Rate Within Limited / Unlimited Actions. — Article

Summary. The article is devoted to the study of the category of frequency rate as a constituent part of the category of aspect; the major means of its expression have been singled out; multiplicative and iterative aspects have been differentiated. It has been proved that the aspect of frequency rate expresses a bounded/ limited action on the contrary of the iterative aspect.

Key words: aspect, frequency rate, limited action, multiplicative, semelfactive.